

شهرهای ایران عصر ایلخانی

(تحلیلی بر نقش وقف در توسعه حیات شهری)

عزت‌الله مهدی زاده

دانش‌آموخته رشته باستان‌شناسی دانشگاه تهران

دکتر حسن کریمیان

عضو هیات علمی دانشگاه تهران

سرشناسه	گریمیان، حسن، ۱۳۴۲ -
عنوان و نام پدیدآور	شهرهای ایران عصر ایلخانی : تحلیلی بر نقش وقف در توسعه شهرهای دوران ایلخانی / حسن کریمیان، بهزاد مهدی‌زاده.
مشخصات نشر	تهران: سازمان جهاد دانشگاهی تهران، انتشارات، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۲۴۲ ص.: مصور (بخش رنگی)، جدول، نقشه.
شابک	978-600-133-263-0
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	ص.ع. به انگلیسی: Hassan Karimian, Behzad Mehdizadeh.Iranian
یادداشت	Cities in thr Ilkhanid Era(Role of waqr in Development of Iranian Cities).
موضوع	کتابنامه به صورت زیرنویس.
موضوع	وقف -- ایران -- تاریخ -- ۶۵۱ - ۷۵۶ ق.
موضوع	Waqf -- Iran -- History -- 1253 - 1358
موضوع	وقفنامه‌ها -- ایران -- تاریخ -- ۶۵۱ - ۷۵۶ ق.
موضوع	Endowment documents -- Iran -- History -- 1253 - 1358
شناسه افزوده	مهدی‌زاده، بهزاد، ۱۳۶۵ -
شناسه افزوده	سازمان جهاد دانشگاهی تهران، انتشارات
رده بندی کنگر	۱۳۹۶ ش ۹۸۸ کی ۴۷ DSR
رده بندی دیویی	۹۰۰/۰۶۳
شماره کتابشناسی ملی	۴۶۰۳۹۹

شهرهای ایران عصر ایلخانی: تحلیلی بر نقش وقف در شهرهای دوران ایلخانی

مؤلف: دکتر حسن کریمیان - بهزاد مهدی‌زاده

ناشر: انتشارات سازمان جهاد دانشگاهی تهران

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: رامین

طراح جلد: سعید صحابی

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۲۵۰/۰۰۰ ریال

نویت چاپ: اول - بهار ۱۳۹۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۳۳-۲۶۳-۰

ISBN: 978-600-133-263-0

<http://jahat.ir>

en.jahat@gmail.com

خانه کتاب دانشگاه: ۶۶۹۷۳۴۲۳

نشانی: تهران - صندوق پستی ۱۸۶ - ۱۳۱۴۵

تلفن: ۶۶۹۵۵۷۵۳ - تلفکس: ۶۶۹۵۴۳۸

تلفن مراکز پخش: ۶۶۴۹۰۷۴۰ - ۶۶۴۹۰۷۴۲

این اثر، مشمول قانون حمایت مولفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است. هرکس تمام یا قسمتی از این

اثر را بدون اجازه مولف یا ناشر تکثیر و کپی برداری نماید مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

مقدمه ناشر

ایران، امروز در اشتیاق توسعه و استقلال، گام‌های محکم و استواری برمی‌دارد. همه روزه در گوشه و کنار، میهن ما جوانه‌های خودکفایی علمی و فنی رخ داده و با عنایت و یاری خداوند متعال، در سایه تلاش و کوشش جامعه علمی و دانشگاهی حرکت به سوی مرزهای دانش شتاب بیشتری به خود می‌گیرد. خدای را شکر می‌گوییم که این فرصت را به ما ارزانی داشته تا گام‌هایی هرچند کوچک در راه رشد و نشر دستاوردهای علمی و فرهنگی کشور برداریم، باشد تا با یاری خداوند منان در پرتو همت اندیشمندان، نویسندگان، مترجمان و متخصصان مومن و متعهد بتوانیم در اعتلاء علمی کشور عزیزمان ایران، سهمی داشته باشیم.

انتشارات سازمان جهاد دانشگاهی، نهادی که در راستای وظایف خویش و به منظور نیل به اهداف علمی- فرهنگی نظام جمهوری اسلامی، مبادرت به انتشار آثار ارزشمند و مورد نیاز علمی و دانشگاهی می‌کند، در این راه از کلیه اساتادان، پژوهشگران، صاحبان قلم و اندیشه دعوت به مشارکت و همکاری می‌شود.

از آنجائیکه اثر معماری نوع تفکر و جهان بینی سازنده خود را به نمایش می‌گذارد، بافت تاریخی شهرها را می‌توان به سابه گنجینه‌های گرانبهایی از تاریخ و فرهنگ یک ملت به شمار آورد. هر بافت تاریخی اطلاعات مرتبط با روند تکامل و توسعه شهر را سخاوتمندانه در اختیار محققان تاریخ شهرسازی قرار می‌دهد. روشن است که خوانش و درک سازمان فضایی بافتها و دیگر گونیهای آنها، به اندازه فهم زمان اجتماعی، فرهنگ و معیشت سازندگانشان دشوار است. علی‌رغم نقش کلیدی وقف در شکل‌یابی و توسعه بافت شهرهای ایران در دوران ایلخانی، مطالعات هدفمندی در این خصوص به دست نرسیده است و اطلاعات پراکنده و مختصری از آثار وقفی ایران به هنگام سیطره مغولان بر این سرزمین در دست است. بدین سبب، در پژوهش حاضر تلاش گردیده تا تاثیر این سنت حسنه بر فرم‌یابی و توسعه شهرهای این دوران مورد مطالعه قرار گیرد. در نیل به این هدف، با اتکاء به منابع مکتوب و شفاهی، الیوس برجای مانده مرتبط با نه شهر که به روزگار ایلخانان احداث و یا توسعه یافته‌اند، با توجه به بر بافت تاریخی آنها سنجیده شده است.

بی تردید، رشتار حاضر تنها بخش اندکی از تلاشهای خداپسندانه مردمان فرهنگ دوست و ادب پرور این مرز و بوم را منعکس ساخته است. بعلاوه تردیدی نیست که این اثر دارای نواقصی است که مولف مشتاقانه از هرگونه رهنمودات علمی صاحب نظران در مرتفع ساختن کاستی های آن بی حواصی جست و خاضعانه دست گرم و مهربان تمامی دانش پژوهان سرزمینمان را در ارتقاء دفعی آن به گرمی می فشارند.

بهار ۱۳۹۵

دکتر حسن کریمیان^۱، بهزاد مهدیزاده^۲

۱. عضو هیات علمی دانشگاه تهران، hkarimi@ut.ac.ir

۲. دانش آموزخته باستان شناسی دانشگاه تهران، mehdizadeh_behzad@yahoo.com

فهرست مطالب

۵	مقدمه ناشر
۹	پیش گفتار
۲۰	فصل اول: کلیات
۲۱	۱. مقدمه
۲۷	۲. وقف در اندیشه اسلامی
۳۰	۳. تاریخچه وقف در دوران اسلامی
۳۲	۴. جایگاه وقف در ایران پیش از ورود مغولان
۳۵	۵. جایگاه وقف در ایران عصر ایلخانی
۴۰	فصل دوم: شهرهای ایران از سقوط ساسانیان
۴۰	تا پایان عصر ایلخانان
۴۱	۱. شهرهای ایران از سقوط ساسانیان تا ظهور ایلخانان
۴۶	۲. شهرهای ایران در دوران ایلخانان
۵۶	فصل سوم: جایگاه وقف در فرمیابی فضاهای شهری عصر ایلخانان
۵۷	۱. عوامل مؤثر بر فرمیابی فضاهای شهری ایران
۵۹	▪ عوامل جغرافیایی

- ۵۹ عوامل حاکمیتی
- ۶۱ ضرورت‌های ارتباطی
- ۶۴ ضرورت‌های اقتصادی / تجاری
- ۶۵ سازمان‌های عام‌المنفعه و مذهبی
- ۷۰ مجموعه‌ها و سازمان‌های وقفی

۷۲ فصل چهارم: معرفی بناها، مجموعه‌ها و بافت‌های وقفی

۷۲ در شهرهای ایران عصر ایلخانان

- ۷۳ ۱. بافت و آثار وقفی شهر تبریز در دوره ایلخانی
- ۷۳ بافت تبریز در دوره ایلخانی
- ۷۹ تأثیر وقف بر توسعه تبریز به روزگار ایلخانان
- ۷۹ مجموعه مؤسسات دینی و اجتماعی
- ۸۹ شنب غازان؛ نخستین مجموعه وقفی جهان اسلام
- ۹۳ مجموعه وقفی مسجد (ارتش) عیاش جیلانی
- ۹۵ مجموعه دومانار
- ۹۵ مجموعه وقفی سید حمزه
- ۹۶ مجموعه غیاثیه
- ۹۷ مجموعه دمشقیه
- ۹۷ مجموعه صاحبیه (میدان صاحب‌الامر)
- ۹۸ مدارس وقفی تبریز
- ۱۰۰ مقابر وقفی تبریز
- ۱۰۰ فئات‌های وقفی تبریز
- ۱۰۲ موقوفات ابوسعیدی
- ۱۰۲ قصر و بوستان عادلیه
- ۱۰۳ ۲. بافت شهر مراغه و آثار وقفی آن در دوره ایلخانی
- ۱۰۴ مجموعه رصدخانه مراغه
- ۱۰۸ مدرسه رشیدی مراغه
- ۱۰۸ ۳. شهر أوجان؛ الگویی از اوقاف ایشجو در عصر ایلخانی
- ۱۱۲ ۴. شهر سلطانیه و آثار وقفی آن در عصر ایلخانی
- ۱۱۶ مدارس وقفی سلطانیه

۱۱۷	گنبد سلطانیه و موقوفات آن
۱۱۸	سایر موقوفات ابواب‌البر سلطانیه
۱۱۸	مجموعه وقفی جلیلی اوغلو
۱۲۰	۵. بافت و آثار وقفی شهر اردبیل در دوره ایلخانی
۱۲۱	۶. بافت شیراز و آثار وقفی آن در دوره ایلخانی
۱۲۳	مدارس و مساجد وقفی
۱۲۷	۷. بافت و آثار وقفی شهر کرمان در دوره ایلخانی
۱۲۷	مدارس و مساجد وقفی
۱۲۸	▪ مدرسه - مقبره ترک‌آباد (گنبد سبز)
۱۲۸	▪ مدرسه - مقبره ترکان‌خاتون
۱۲۸	▪ مدرسه قتلغ ترکان
۱۲۹	▪ مدرسه سیورغاس
۱۲۹	▪ دارالشفای برند
۱۲۹	▪ مسجد جمعه بردسیر
۱۲۹	▪ مسجد - مدرسه بردسیر
۱۲۹	رباط‌های وقفی
۱۳۰	روستاهای وقفی
۱۳۱	۸. بافت و آثار وقفی شهر اصفهان در دوره ایلخانی
۱۳۲	مجموعه شیخ قطب‌الدین
۱۳۲	مدرسه و مقبره باباقاسم (امامیه)
۱۳۳	مدرسه عصمتیه
۱۳۳	امامزاده عبدالله حسنی
۱۳۳	۹. بافت تاریخی و آثار وقفی شهر یزد در دوره ایلخانی
۱۳۴	موقوفات رکن‌الدین محمد
۱۳۴	مدرسه رکنیه (سید رکن‌الدین)
۱۳۵	▪ مدرسه شاهیه (صفویه)
۱۳۵	▪ مدرسه رشیدیّه
۱۳۵	▪ مدرسه عبدالقادریه
۱۳۵	▪ مدرسه ضیائیّه
۱۳۶	مدرسه کمالیه

۱۳۶	مدرسه شمسیه
۱۳۶	مدرسه حسینیّه
۱۳۶	مدرسه اتابک سام
۱۳۶	مدرسه اصلیه دھوک
۱۳۷	مدرسه آخوریه
۱۳۷	مدرسه قاسم طراز
۱۳۷	مدرسه مظفریه
۱۳۷	خانقاه غلاما
۱۳۸	موقوفات شمس الدین محمد
۱۳۸	مقبره سید رکن الدین
۱۳۹	۱۰. پدیده شهری بوابال
۱۴۰	۱۱. املاک اینجو در دوره ایلخانی
۱۴۲	فصل پنجم: بررسی تأثیر وقف در شکل‌بندی و توسعه شهرهای شاخص عصر ایلخانی
۱۴۳	۱. تأثیر بناهای وقفی بر بافت و سیمای کالای شهر تبریز
۱۴۴	ربع‌رشدی
۱۴۴	غازانیه
۱۴۵	ارگ علیشاه
۱۴۶	سایر بناهای وقفی
۱۴۷	قنات‌های وقفی
۱۴۸	۲. تأثیر بناهای وقفی بر بافت و سیمای کالبدی شهر مراغه
۱۴۹	۳. تأثیر بناهای وقفی بر بافت و سیمای کالبدی شهر اوجان
۱۵۰	۴. تأثیر بناهای وقفی بر بافت و سیمای کالبدی شهر سلطانیه
۱۵۲	۵. تأثیر بناهای وقفی بر بافت و سیمای کالبدی شهر اردبیل
۱۵۲	۶. تأثیر بناهای وقفی بر بافت و سیمای کالبدی شهر شیراز
۱۵۳	۷. تأثیر بناهای وقفی بر بافت و سیمای کالبدی شهر کرمان
۱۵۴	۸. تأثیر بناهای وقفی بر بافت و سیمای کالبدی شهر اصفهان
۱۵۴	۹. تأثیر بناهای وقفی بر بافت و سیمای کالبدی شهر یزد
۱۵۵	۱۰. عملکردهای غیر کالبدی بناهای وقفی در بافت شهرهای عصر ایلخانی
۱۵۸	عملکرد مذهبی

عملکرد اقتصادی	۱۵۹
عملکرد اجتماعی و سیاسی	۱۶۲
فصل ششم: نتیجه گیری	۱۶۶
فهرست منابع	۱۷۲
الف: منابع فارسی	۱۷۳
ب: منابع غیر فارسی	۱۸۷
تصاویر	۱۸۸